РОМАН БЖЕСЬКИЙ

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА УМОВА

В ПЛЯНАХ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ТА „ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ЛЕГЕНДА"

1954

РОМАН БЖЕСЬКИЙ

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА УМОВА

В ПЛЯНАХ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ТА „ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ЛЕГЕНДА"

1954

РОМАН ЛЖЕСЬКИЙ

ПЕРЕЯСЛАВСЬКА УМОВА

В ПЛЯНАХ Б. ХМЕЛЬНИЦЬКОГО ТА „ПЕРЕЯСЛАВСЬКА ЛЕГЕНДА"

1954

ДОПОВІДЬ, ВИГОЛОШЕНА В 10. ВІДДІЛІ ООЧСУ - ДЕТРОЙТ

З друкарні Видавничої Спілки "Гомін України", — 140 Бетирст Ст.
Торонто, Онт. — Канада.

Як усі ми знаємо, в цьому році москвини, використовуючи створену ними "переяславську легенду", намагаються переконати світ і навіть самих українців, що та легенда відповідає правді. Ця ж створена москвинами легенда говорить про якесь чудне стремління українського народу зректися свого суверенітету й державности та "об'єднатися" з ворогом.

Пропагування тієї легенди може тим москвинам легше йти, що вони вже встигли переконати легковірних у тому, немов київська держава була "спільною державою східньо-словянських племен", немов ту державу знищили не москвини в 1169 році, а тільки татари в 1240 р. і, немов потім частина тих, як вони кажуть, "російських" словян дісталися під Литву й Польщу. А тим часом, московський історик Ключевський, у своєму п'ятитомному "Курсі російської історії" заявляє, наче б то: "Головна маса московського ("русскаво") народу, відступивши перед непосильними зовнішніми небезпеками з дніпровського південного заходу до Оки та верхньої Волги, там зібрала свої розбиті сили, зміцніла в лісах центральної Росії, **врятувала свою народність** і, озброївшися силою згуртованої держави, знову перейшла на дніпровський південний захід, щоб рятувати залишену там слабшу частину того ж російського народу від чужоземного ярма і впливу".

У рямцях цієї фальшивої схеми цілої історії Східньої Европи запевняли і запевняють москвини, наче б то українці мали бути частиною ("слабшою") того ж московського народу, частиною, що ще до складення "Переяславської умови", уже мріяла про якнайскоріше об'єднання з "рештою" московського народу. Ті ж москвини запевняють, що власне гетьман Богдан Хмельницький, піднявши повстання з метою приєднатися до Московщини, виблагав у москвинів, щоб вони прийняли український народ у склад своєї держави, під владу московського царя, а "ввесь народ" український (що якимсь

чудом опинився у місті Переяславі*) зібрався у Переяславі на "раду" і на запит, чого він хоче — гукав "хочемо під царя московського, православного"! Там, наче б то і була підписана т. зв. "переяславська умова", а пізніше, для більшого утривалення в нашій свідомості цієї фальшивої легенди, побудували в Києві пам'ятника Богдану Хмельницькому, на якого підставі з одного боку висічено напис "хочемо під царя московського, православного", а з другого боку: "Богдану Хмельніцкому — єдіная і неделімая Росія".

Так виглядає та "переяславська легенда", яку нині, відновивши, свіжо підфарбувавши і прикрасивши "в стилі СССР", під час різних ювілейних урочистостей ширять москвини.

Ширячи ту "легенду", вони тим самим намагаються переконати всі народи світу, що то лише купка якихось пройдисвітів-запроданців, в інтересі ворогів самого українського народу, намагається висовувати неузасаднені домагання утворення окремої української держави, якої, наче б то, ніколи й не було, якої ніколи не хотів український народ та нині рівнож її не хоче.

Згадану легенду почали творити москвини не нині, а ще в давні часи, безпосередньо після смерти Хмельницького. Уже тоді москвини стосували для цього два способи:

1) знищили первісний текст умови, оперували її фальсифікатом, і

2) поновлюючи з кожним новим гетьманом "переяславські пункти", кожного разу звичайно в зміненій редакції, утривалювали москвини тим у людській свідомості вигадку, немов та умова була справді якоюсь "остаточною метою" чи "наріжним каменем", що на ній і тільки на ній, хотів український народ будувати своє життя.

Таким чином у **політичному** розумінні центром цілої справи нині є не те, як задалеко переяславська умова обмежувала суверенітет України, є не те, чи Московщина додержала переяславської умови, не те навіть, чи більше чи менше зфальшовано її текст, а те, **чи український на-**

*) В раді брало участь до 500 душ, переважно козацька старшина.

род в минулому справді, з доброї волі і бажання об'єднатися з Московщиною, уклав ту умову, чи справді він хотів стало бути з москвинами в одній державі і чи нині, навіть, коли б москвини дали всі потрібні гарантії чесного додержування цієї умови в майбутньому, чи погодився б український народ на побудування своїх відносин з Московщиною на основі змодернізованої переяславської умови?

З огляду на все сказане, а не тільки тому, що ми не маємо автентичного тексту тої умови, в рямцях протиакції нам не потрібно займатися аналізуванням чи висвітлюванням характеру тієї умови.

Наші вчені у своїх стисло наукових працях, які мають на меті висвітлити до дрібничок узагалі все, що тільки торкається нашого минулого — можуть і повинні займатися також і вивченням цієї умови, як і всякої зрештою іншої складеної в минулому умови, але це питання не може займати ширшу громадську думку.

Саме нині наші політики, наші **політичні й громадські** організації не повинні займатися скрупулятною аналізою тієї переяславської умови, бо така аналіза була б тільки на руку москвинам, утворюючи враження, немов ми, коли б ця умова додержувалася в первісному вигляді, не мали б нічого проти неї, немов ми засадничо не маємо нічого проти відновлення тої умови і проти зв'язку з Московщиною!

Ставлячи справу **в площині політичній** — ми не можемо і не повинні, навіть у межах протиакції московським провокаційним святкуванням і ювілеям, займатися розжовуванням тієї умови і концентруванням на ній своєї уваги та уваги чужинців.

Натомість ми повинні, у відповідь на московську пропагандову акцію, розвинути власну енергійну акцію, яка має інформувати і наш широкий загал, і чужинців **про справжнє місце цієї умови в плянах відновителя Української Держави — Гетьмана Богдана Хмельницького** і про **справжні пляни** великого гетьмана, **які не мали нічого спільного з тією умовою,** а тим більше **не мали на меті якесь "приєднання" до Московщини.**

Першим питанням, яким ми повинні зайнятися при цьому висвітлюванні є: чи український народ, очолюваний гетьманом Богданом Хмельницьким, стремів до відновлення держави предків, держави української, чи до з'єднання з народом московським, якого частиною, наче й то, себе уважав?

Другим питанням є: чи самі москвини, за тих часів, коли складали Переяславську умову, справді уважали українців частиною московського народу і тим самим не визнавали ані української державности, ані виключного права українського народу уважати себе єдиним спадкоємцем Київської держави, чи, навпаки, уважали його відмінним, навіть чужим і ворожим народом та розуміли, що цей народ відновив суверенну державу своїх предків?

Третім питанням, яке треба висвітлити, є: чи гетьман Богдан Хмельницький уважав сам Переяславську умову, за акт вийняткового значення, що мав нормувати на майбутнє існування українського народу та його відносини з народом московським, чи, навпаки, уважав цю умову за таку ж, як інші підписувані ним умови, хоча б, наприклад, умову Зборівську, цебто, за умову тимчасову, умову, яка була тільки складовою **частиною** його дипломатії, що **мала на меті не знищення — тільки відновлення незалежної української держави?**

У відповідь на перше, поставлене нами питання, мусимо нагадати, що українці, як свідчать про це самі москвини, за тих часів, що безпосередньо попереджували повстання Хмельницького, **лише у випадку повної безвиглядности боротьби і безвихідности могли до Москви звернутися.** Путивльські воєводи московські доносили до свого уряду в Москві дослівно, що можна сподіватися, що українці звернуться до московського царя **лише тоді,** як пишуть вони, коли "на ніх прійдут польскіе люді вайной, а іх де мочі не будет протів поляков стаять". Таке московське донесення аж ніяк не вказує на існування будь-яких прагнень українців до об'єднання з московською державою.

Ми знаємо також, що Острянин, коли стала очевид-

ною безуспішність його повстання, втік з групою підмовлених ним козаків у межі московської держави (Слобожанщина), де й оселився, але й також знаємо, що ті козаки (більше тисячі) на новому місці почали боротьбу з Острянином, як московським запроданцем, котра закінчилася тим, що вони побили військо московського воєводи, вибили московську залогу, Остряница вбили, самі ж повернулися на рідну землю, покинувши межі "єдінокровной" московської держави. Цей факт також не свідчить про бажання українського народу жити під московською владою. Знову Гуня, який врятував найзавзятіших козаків під Жовнином з польського оточення, свого часу закликав проти поляків на допомогу **татар** (зберігся його лист у цій справі), **а не москвинів** і цим довів також брак будь-яких симпатій українців до Московщини.

Коротко, як бачимо, не зважаючи на, без сумніву, ведену тоді москвинами пропаганду, українці, ще перед повстанням Хмельницького, навіть в біді, воліють звертатися до татар, від яких зазнала Україна стільки лиха, тільки не до москвинів.

Москвини ж також, уважаючи українців цілком чужим народом, **не хотіли** ані **об'єднання з ними,** ані визволення його зпід Польщі, ані тим більше **повстання української держави.** В їхньому, **московському,** інтересі була **лише** постійна діяльність "диверсійних банд" в межах Польщі, **настільки сильна, наскільки це було потрібне, як для ослаблення Польщі, так і для відривання поступово від неї все нових земель.** Полякам же москвини, тому що не хотіли визволення українського народу, ще напередодні повстання Хмельницького обіцяли свою допомогу **проти українців.** Хмельницький тоді перехопив листа від хотимського воєводи Волховскаво, який повідомляв, що він готовий до виступу **"в поміч полякам".**

Очевидно, знаючи добре це все, і Хмельницький не апелював до почуття якоїсь вигаданої пізніше "кровної" єдности, лише звернувся до москвинів, як і до **інших сусідів,** підкреслюючи одначе в тому зверненню момент **спільної віри,** як претекст, який давав йому певне мо-

ральне право просити допомоги грішми, а також намовляти москвинів до війни з Польщею з метою відібрання від поляків Смоленська, але Б. Хмельницький **не запрошував їх на Україну.**

За часів попереджуючих повстання українське під проводом Хмельницького, **національна струна звучала на повний голос.** Свідомість українського народу, яка виросла на традиціях української князівської імперії та Галицько-волинської держави, яка виховувалася правосвідомістю, як князівської доби, так і "Статуту Великого Князівства Литовського" та вперта боротьба за автономні права завжди активних у нас станових організацій — відзначалася гордим розумінням своєї **національної** вартости, вартости українців — синів **"по всьому світі голосного доброю славою, могутністю і відвагою народу руського"** ("Тренос" Мелетія Смотрицького з 1612 року) і була це наша свідомість під цим оглядом подібна до самосвідомости стародавніх греків, римлян і народів Заходу, пізнішої доби. Всі дані говорять, що повстання 1648 року не було ані "козацьким повстанням", ані "селянською революцією" проти шляхецького панування, ані "релігійною війною" і вже менш за все — вигаданим нашими ворогами — рухом з метою "приєднання до Росії" — тільки **завзятою боротьбою за відновлення держави великих предків наших.**

Всяка **національна** революція охоплює цілий ряд справ, бо нація, народ не є ані верствою, ані визнаневою громадою, тільки цілістю, яка все має в собі. Ідея тієї національної революції і відновлення державности протягом досить довгого часу достигала в народній свідомості. Те, що гетьман Богдан **на початку** революції не висував остаточних цілей — ще не доводить нічого. Щоб пояснити собі таке його поступування, мусимо собі нагадати деякі факти. Нині, ми самі того не помічаємо, що говорячи про Польщу, не можемо визбутися підсвідомого **зменшування** сили тодішньої Польщі на підставі нинішніх відносин. За тих часів, не зважаючи на шляхецьку сваволю, Польща була могутньою державою (якої силу можливо на початку навіть перебільшував Б. Хмельниць-

кий). Гетьман розумів, що невідповідний крок його міг би власне змобілізувати всі її потенціяльні сили.

Ми знаємо, що після української перемоги під Корсунем поляки почали були готуватися однодушно до організації оборони своєї держави. Гетьман саме своїми запевненнями, немов він має охоту ліквідувати конфлікт переговорами (написав тоді Хмельницький пару листів до щойно **помершого** короля, **про якого смерть не міг не знати) — пригасив** той польський запал.

Тоді ж заборонив гетьман своїм військам оперувати на землях литовських і тим осягнув у війні 1648 року невтральність литовських відділів.

Гетьман, безперечно, у той момент ще не мав великих, добре організованих сил і на організацію української армії потребував часу, а для забезпечення перемоги потребував союзників.

Де ж він шукав тих союзників?

Перші кроки в напрямі ближчих стосунків з Туреччиною, яка була тоді одною з наймогутніших держав світу, робив імовірно гетьман Богдан Хмельницький ще в початку 1648 року.

Весною, один із визначніших співробітників гетьмана, якого Богдан Хмельницький вирядив з надзвичайною місією до турецького султана — полковник Джалялія (турецького походження) — добився цілковитого успіху і здобув прихильність і зрозуміння з боку турецького уряду. Приймаючи до уваги постійні козацькі напади на турецькі побережжя — таку прихильність здобути було не легко.

На початку червня 1648 року було складено **умову миру і приязні** з Туреччиною. Тодішній уряд Туреччини поставився до умови з повагою і щиро, а тому, коли незабаром надійшла вістка, що татарський хан, який уважався васалом султана, напав несподівано на Україну і захопив багато ясиру — турецький Великий Везир, як свідчать турецькі історичні джерела (Насіма), вислав посла з доганою до хана і домагався звороту ясиру. Мотивує цю вимогу турецька влада тим, що "руси з нами заключили мир". Тут треба підкреслити, що турки добре

розрізняли "русів"-українців і москвинів, яких звали "москоф".

Як саме далі розвинулися б турецько-українські стосунки — важко сказати, бо їх нормальний розвиток порушила турецька "палацова революція". Яничари доконали перевороту, змінили султана, вбили освіченого й прихильного Україні голову уряду та поставили на його місце свого ставленика. Новий Великий Везир ставився вороже до українців, вірив татарському хану і його за напад на Україну ще й відзначив.

За змінених обставин уже не могло бути й мови про збереження дуже корисної для України союзної умови, яка не передбачала жодної залежности України від Туреччини.

В жовтні 1648 року гетьман пише листа до турецького султана і просить його прийняти Україну під свій протекторат, а листа підписує "Гетьман війська Запорожського і **всея Руси".** Про цей факт (умова і зносини з Туреччиною) взагалі не люблять згадувати московські історики, а він є досить красномовний і перекидає шкереберть твердження, наче б то діячі Хмельниччини вели до "приєднання" України до Москви, або, що московський протекторат над Україною "по Переяславі" був виявом почуття "племінної" єдности. Підпис же гетьмана Хмельницького є доказом, що ніхто з сучасників Богдана Московщину не уважав "Руссю" тільки "Руссю" уважав саму Україну і тому її гетьман був гетьман **"всієї Руси".**

Гетьман Богдан енергійно готується до війни, а рівночасно веде далі переговори з сусідами.

Новий султан приймає Україну під свою "протекцію" і на знак того присилає гетьману, як і іншим васальним володарям, "диплом на князівство" і титул "Сторожа Отоманської Порти". Історикам, що йдуть за московською схемою, слід би було звернути увагу на те, що:

1. **Оформлення взаємин турецько-українських, спочатку у формі союзу двох суверенних держав, а потім у формі протекторату, як акт міжнароднього права, попереджує Переяславську умову,** а тим самим **перекреслює**

вигадку про Переяславську умову як ціль, до котрої наче б то прагнув український народ,

2. Коли уважати, що під оглядом правним Переяславська умова, як **пізніша,** касує автоматично попередні умови і тому вона є завершенням діяльности великого гетьмана, **то тоді,** саме **на цій засаді,** ми мусимо уважати підписану Хмельницьким вже **після** Переяслава **шведсько-українську умову важнішою за переяславську.** Про **цю** умову мова буде далі.

В кожному разі турецько-українська умова показує, що переяславська умова була подумана свого часу **як епізод,** що перетворився, на жаль, у трагічну довгу дійсність, яку безпідставно генералізують саме ті, **хто по Переяславі працював і працює над поневоленням і знищенням українського народу.**

В той час, коли країна прийняла турецьку протекцію **Москва була в союзі з Польщею.** Зусилля гетьманської дипломатії природньо мусіли скеруватися на те, **щоби розірвати той союз.** Лише з цею метою гетьман Хмельницький то вабить москвинів здобичами у Польщі, то **погрожує на спілку з татарами зруйнувати Москву, якщо вона поважиться далі помагати полякам.**

Вартим спеціяльної уваги є, що за тих часів на Україні вперто кружляли чутки про спільний похід українців і татар на Москву. Ці чутки **поважно непокоїли московський царський уряд.**

Як кружляння таких чуток, так і **увага, з якою їх трактувала московська влада** — свідчить, що ні українцям ні москвинам тоді і не снилося, що їх зроблять московські історики... "єдінокровними", бо вони вважали себе чужими народами.

Тим часом Польща перевела повну мобілізацію сил і польські війська рушили на Волинь. Українські війська, разом з прибувшим на допомогу татарським військом, рушають їм на зустріч. Поляки почали відступати, а коли надтягнув польський король з великою армією, Хмельницький, у дводенному бою розбиває поляків, однак підкуплений поляками хан татарський зраджує українців і гетьман мусить в наслідок того підписати так зв. Зборів-

ську умову (1649 р.), звичайно, тим не розв'язуючи в цілості української проблеми. При цій нагоді слід зазначити, що рішення татарського хана було імовірно наслідком не лише одержаних від поляків грошей, але й того, неприємного для татарського хана факту, що Україна прийняла турецьку протекцію і таким чином, в разі сконсолідування, могла через султана впливати на політику татарських ханів і утруднювати набіги татар з метою здобуття ясиру, який був підставою татарського добробуту.

Зборівська умова, як це й слід було сподіватися, не задовольняє ні одних, ні других, обі сторони готуються до дальшої боротьби. Гетьман Богдан намагається ще затіснити **турецько-українські** стосунки, зробити їх більш реальними і з цією метою **2. 7. 1650 року складає присягу вірности на руки Османа Аги.** Крім того, **веде переговори з Молдавою, нав'язує зв'язки із Швецією** (що не була в добрих стосунках з Московщиною) **і Прусією,** що в наслідок успіхів Хмельницького визволилася з васальної залежности й почала набирати значення.

Москва побоюється Польщі та й не має у визволенні України жодного інтересу, ані жодного почуття споріднености, яке змушувало б її підтримати українців — отже й не спішить допомагати українцям.

Навпаки — московський посол (Мужіловскій) **ще й остерігає гетьмана, щоб не продовжував боротьби з Польщею,** бо цар тоді буде мусіти **прислати на допомогу Польщі свої війська.** Цей "вияв" "єдінокровности" українського і московського народів **так обурив** гетьмана, що він, погорячкувавшись — якби не схопив його за руку полковник чернігівський Шумейко — побив би послові московському його посольську пику! Обурення гетьмана безперечно викликав факт, що саме **єдина** на Сході **православна** держава (момент релігійний відігравав тоді на світі велику ролю) заповідає допомогу **гнобителям православія!** При таких відносинах нічого дивного в тому немає, що Хмельницький тримав при своому дворі Тімошку Акундіна (самозванця — претендента на московський

трон), щоби на випадок конечности походу на Москву використати його.

Вів тетьман тоді переговори і з Семигородом, і з іншими державами.

Військові невдачі, які були наслідком непевности спільників, змусили український уряд **проти його волі** подбати про союз з Московщиною, бо з причин незалежних союз з Туреччиною, в якій тоді йшла внутрішня боротьба, і протилежні українським інтереси татарського хана позбавили Україну реальної підтримки мусульманського світу. Отже, як бачимо, не може бути й мови про будьяке бажання українців поєднатися з москвинами, давнім ворогом українського народу, які майже п'ятсот літ перед тим знищили українську державу, а пізніше не раз діяли на шкоду українського народу. Українці воліли шукати спільників навіть серед мусулман, з якими провадили безустанну війну, але не у Москві.

Та знаємо, що деколи обставини змушують і завзятих політичних ворогів заключати союзи. Змусили недавно обставини комуністичну московську імперію шукати тимчасового союзу з нацистською німецькою державою, змусили рівнож обставини гетьмана Богдана й український народ шукати союзу з ворожою нам Московщиною, при чому цей союз був потрібний ще й тому, що він приводив до зірвання існуючого московсько-польського порозуміння і усунення можливости удару в спину з боку Московщини.

Всі більш освічені українці і навіть розумніші люди з поспільства знали москвинів як півдикий, темний народ і вже тому не могли нічого доброго сподіватися від якогось зв'язку з тим народом.

Бракувало також конечних психологічних передумов для якогось об'єднання і з боку московського. Москвини тоді себе не уважали за один народ з народом українським, тільки виразно себе відмежовували від українців, яких звали "черкасами". Себе москвини звали "людьми московськими", державу свою — звали державою московською і лише нечисленна група з оточення московського царя та з духовенства знала, що московський цар

почав титулуватися "всея Велікія Росії самодержцем". Але, як побачимо далі, і український гетьман уважав себе володарем "Великої Росії".

Такий стан був наслідком того, що коли ще за короля Юрія І. візантійський патріярх погодився іменувати окремого митрополита для Галицько-Волинської держави — то надав йому титул "митрополита Малої Руси", залишаючи за **київським** митрополитом титул "митрополита **всея** Руси", або, як його почали титулувати: митрополита "Великої Росії". Митрополит київський переїхав (не переносячи формально своєї столиці) до Москви і привіз із собою той титул, а потім митрополити київські з Москви переїздять до Вільна. Тоді, без згоди царгородського патріярха, москвини в 1458 році проголошують єпископа рязанського "митрополитом московським", а що перед тим митрополити київські, які жили якийсь час у Москві, звалися "митрополитами Великія Росії" — то і цього титулу додають собі безправно московські митрополити. Пізніше, за прикладом митрополитів, починають себе і московські царі титулувати "самодержцями **всієї Великої Росії"**, але цей титул був ними взятий від митрополитів, а не в наслідок переконання, що московська держава є єдиним спадкоємцем Києва.

Тому створилася така ситуація, що в часі, коли було складено Переяславську умову — хоча московський цар і титулував себе володарем "Великої Росії", однак і українська влада уважає, що вона заступає інтереси **цілого** "народу російського", розуміючи назву "російський", як грецьку назву народу "руського" цебто, як "вчену", урочисту назву українського народу. Але обидва народи уважають себе цілком чужими. Тому хоча б у 1482 році москвини намовляють татарського хана Менґлі-Ґерея напасти на Київ і пограбувати його, а вдячний хан, зруйнувавши місто — посилає в дарунок московському царю золоту чашу і дискос з пограбованої ним київської Св. Софії.

Все згадане пояснює чому не могло бути й мови про будьякі наміри не лише об'єднання з москвинами, але й про стремління до тіснішого союзу.

Однак боротьба з такою тоді могутньою державою, як Польща, була не під силу молодій козацькій державі. Московщина добре розуміла ситуацію, в якій опинився український народ і власне вела таку політику, щоб довести до ослаблення українського народу і щойно тоді запропонувати йому "допомогу", коли вже Україна не матиме жодного виходу.

І, справді, військова поразка України у війні 1651 року привела до Білоцерківської умови, що позбавляла Україну здобутої в кривавій боротьбі самостійности, ставляючи її майже в те положення, в якому вона була перед повстанням 1648 року.

Гетьман Богдан у цих обставинах мусів шукати союзників, навіть, хоч би й у пеклі!

Надзвичайним напруженням сил Україна у 1652 році (блискуча перемога під Батогом) повертає собі самостійність, а в 1653 році об'єднані українсько-татарські війська вже посуваються вперед, переслідуючи відступаючу польську армію.

Однак татари, одержавши від поляків 100.000 злотих і право взяти з 12 міст ясир, несподівано замирюються з поляками і рушають до себе.

Україні грозить руїна і затяжна боротьба, а тут ні одна з сусідніх держав, крім Московщини, не виявляє бажання почати війну з Польщею. Московщина ж саме тоді домагалася відшкодування від Польщі за образу московського царя якоюсь публікацією, що вийшла на терені Польщі і з тої причини була в загострених стосунках.

Так непереможні обставини змусили українську владу запропонувати москвинам союз проти Польщі. Московщина використовує безвихідну ситуацію України, що кривавилася в непосильній боротьбі і пропозицію її з 1653 року скласти оборонний союз, щоб у 1654 році надіслати своє посольство, яке мало "прізивать" Україну під царську руку.

Московщина, якої політичні і військові агенти сновигали в Україні, прекрасно знала про державницькі стремління українців, знала, що українці самі уважали

свою державу незалежною і що за таку її уважають чужі держави, а проте, використовуючи становище, доручають Бутурліну поставити справу не як союз двох держав, а як одностороннє "приїняття в подданство" московського царя — бувших "подданих"*) короля польського, які стали, мовляв, "вільні" тому, що польський король не додержав сам своєї присяги "боронити також грецьку віру" і тим самим звільнив від присяги українців.

Безперечно українців не могло задовольнити таке трактування справи з боку москвинів, однак, щоб зрозуміти поступовання в цьому випадку гетьмана Богдана, слід не забувати, що великий гетьман прекрасно розумів, що майбутнє визначатиме **не літера умови, тільки реальне співвідношення сил** і то власне ця нова умова мала допомогти йому змінити на користь України це надзвичайно некорисне в ту хвилину співвідношення. Думати інакше не міг державний муж, що перед тим підписав уже був кілька умов з татарами, турками та поляками, умов деколи корисних, а деколи дуже не корисних. Адже ж за ним була не тільки союзна умова з Туреччиною, але й пізніше прийняття протекції турецького султана, були й такі умови, як Зборівська, або й Білоцерківська, які позбавляли Україну всіх її здобутків.

З другого боку — Богдан Хмельницький розумів усю безвихідність становища, в якому опинилася виснажена важкою війною Україна.

З наведених причин українська влада, що боролася тоді за відновлення держави предків, що не мала найменшого наміру зрікатися своєї суверенности, не звернула уваги на невідповідне, під оглядом формальним, ставлення справи Московщиною.

Безперечно українська влада уважала головним дипломатичним завданням: 1) втягнути Московщину у війну з Польщею, добившися одночасно запевнення від

---

*) Треба пам'ятати, що тоді москвини вживали термін "піддани́й" в іншому значенні, ніж тепер, а саме, тільки народи, що прийняли "протекцію" московського царя, були "підданими", народ же московський не був у тодішньому розумінні "підданим" — тільки "холопами царськими", байдуже чи то був князь і боярин, чи жебрак.

Московщини, що вона не зложить зброї доти, доки Україна не буде звільнена від польського панування і 2) загарантувати цілковите фактичне невтручання до українських державних справ і не допустити більшим московським силам укріпитися на українській території.

Решту справ уважала українська влада за справи побічні, про які можна дискутувати, але які не мають стати на перешкоді осягненню тих головних цілей.

Тому у Переяславі Б. Хмельницький у відповідь на жадання московського посольства скласти таку ж присягу вірности московському царю, як та, яку він перед тим складав турецькому султану, висунув категоричне жадання загарантувати раніше присягою, що московський цар не віддасть полякам України, та що не пробуватиме порушити ані кордонів, ані державного ладу, ані компетенції влади на Україні, ані не буде добиватися зменшення збройної сили української держави чи обмеження її суверенних прав. Для надання цьому останньому жаданню більшої реальної вартости, гетьман Богдан Хмельницький, хоча й запропонував дипломатично сам впустити до Києва трьохсоттисячний відділ москвинів під командою московського воєводи, але й визначив силу сталої української армії на 60.000. При такому співвідношенні сил і мудрій політиці українського уряду, були всі дані припускати, що після осягнення мети для якої укладалося оборонний союз з Московщиною — можна буде без труду осягнути й забезпечити цілковиту суверенність України.

Так розуміючи мету переговорів та істоту умови з Московщиною — гетьман Богдан зі старшиною не домагалися зафіксування в Переяславі пунктів умови і не обстоювали тої чи іншої форми її, натомість домагалися загарантування присягою двох згаданих основних пунктів, які складали істоту самої умови.

Москвини прекрасно розуміли про що ходить українцям, але маючи свої протиукраїнські наміри, не хотіли скласти в імені московського царя присяги, яка б гарантувала додержання тих двох зобов'язань, викручуючися в той опосіб, що московські царі, як самодержці, ніколи

не складали жодних присяг, бо — вистарчає цілком їхне слово. Таке поставлення справи зірвало цілий заплянований перебіг урочистости і гетьман, покинувши московських послів у церкві, в якій мало відбутися складання присяг — подався на нараду зі старшиною, яка тяглася кілька годин. Під час наради вислав гетьман до церкви двох полковників, які ще раз повторили вимогу української влади загарантувати присягою ті дві основні передумови московсько-українського порозуміння. Москвини дали знову відмовну відповідь.

Однак на остаток знайдено було компромісовий вихід, а саме, що московські посли дали самі, у своему власному імені присягу, що московський цар додержить тих двох передумов, без забезпечення яких гетьман не хоче скласти присяги вірности московському цареві.

З перебігу цілої справи є безсумнівним, що українська присяга вірности московському цареві була **умовною,** узалежненою від виконання москвинами тих двох передумов порозуміння.

Так її розуміли обидві сторони і так розуміли її сучасники, що видко хоча зі слів посланця київського митрополита, який в Луцьку, у січні 1654 року оповів: "Дня 8-го січня Хмельницький у двох з Виговським віддав присягу й підданство московському цареві, на що йому навзаєм присягали посли московські".

Обговорюючи другого дня докладніше умови порозуміня, гетьман підкреслив, що москвини можуть прислати до Києва три тисячі вояків, а натомість українська армія має сягати 60.000 і цар не має давати їй платні. Московські посли запевнили, що всі обговорені домагання українців московський цар, одержавши їх у формі прохання — затвердить і загарантує відповідним актом.

Москвини ж ще в Переяславі, мали намір не додержувати в майбутньому своїх зобов'язань, а тому спішили чим скоріше відібрати присягу на вірність московському цареві і від населення.

Москвини почали негайно, поки люди зорієнтуються, відбирати у них присягу на вірність московському цареві. Населення поставилося до того вороже, про яскравіші

конфлікти збереглися відомості. Наприклад, у полках Полтавському і Кропив'янському побито москвинів, що домагалися присяги, киями. Уманський і Брацлавський полки також не склали присяги, рівнож зле прийняли москвинів чорнобильці, а кияни "склали присягу під мечевим каранням" та й то не всі! Духовенство заявило: "Волім померти, як царю присягати" та послало до луцького судового уряду протест проти спроб насилування його.

Самих переяславців заганяли до присяги киями.

Московські історики твердять, що московським дворянам усе ж вдалося відібрати присягу від 63 тисяч козаків на вірність московському цареві, але, звичайно, в правильність цього числа не надто слід вірити. Обіцянками і крутійствами може й вдалося москвинам відібрати її у кількости на половину меншої, що також треба вважати великим їхнім успіхом.

Як випливає з пізніших заяв наших послів у Москві, московські урядовці, щоб схилити до зложення присяги вороже настроєне до москвинів українське козацтво, обіцяли, що кожному козакові, який складає присягу Москві, буде платити московський цар по 30 злотих.

Це намагання **підкупити** українців також аж ніяк не свідчить про будьяке бажання українського народу бути у зв'язку з московським народом. На Запоріжжя ж цілком не важилися москвини послати своїх урядовців відбирати присягу, а коли пізніше вони виявили бажання, щоб гетьман допоміг їм таку присягу відібрати — українські посли ухилились від цього, мотивуючи змінним складом запорожців, та тим, що вони "люди не значні".

Властиве оформлення словесного Переяславського порозуміння мало відбутися у Москві і гетьман з цією метою в лютому 1654 року вислав туди козацьке посольство.

Це посольство одержало вірчу (акредитуючу) грамоту від гетьмана. На жаль, зберігся тільки відпис її в перекладі на московську мову, який певно ще й цілево був змінений. З поданої причини ми не можемо мати певности чи справді в тій грамоті й "статтях" українська

влада титулувала московського царя також і "самодержцем Великої Росії" чи й цей титул дописали перекладачі, але про Україну говориться там, як про **"государство російське"**, а український народ, від імени якого говорить гетьман Б. Хмельницький, зветься **"увесь** народ **російський"**, або **"увесь** мир християнський **російський"**. Сказане доводить, що не може бути й мови про будьяке бажання України зректися своєї державности ("государства") й суверенности на користь Московщини, тільки навпаки, маємо всі докази того, що українці уважали відновлену козацтвом **державу** нашу за **єдиного правного спадкоємця Київської князівської держави і не збиралися зрікатися своєї державности.**

Згадане українське посольство привезло зі собою 23 пункти або "статті", які мав, згідно з прелімінарною словесною умовою в Переяславі, санкціонувати цар. Ті пункти вказують, що автори тих пунктів хотіли загарантувати власне недоторканість суверенних прав українського народу. Як виглядали ті пункти в оригіналі — **ми не знаємо,** бо збереглася **тільки московська копія-переклад того документу,** а оригінал, можливо цілево, був "загублений", бо вже в 1659 році москвини усунули з ужитку й цю копію, заступаючи її фальсифікатом.

Згадані "статті" затвердив московський уряд в цілості, на перший погляд без більших змін, але в дійсності були деякі дописи й зміни, що мали величезне значення. Зокрема пункт 14-ий піддавав закордонні зв'язки України під московську контролю, а зв'язки з державами ворожими Москві (Польщею і Туреччиною) — забороняв цілковито. Рівнож москвини додали, що має стояти московське військо, не лише в Києві, але й Чернигові, Переяславі та Ніжині. Були ще й інші іновації внесені односторонньо москвинами.

Це йшло москвинам тим легше, що властиво не існувало жодної підписаної обома сторонами умови, тільки існувало загарантоване присягою визнання Україною протекції московського царя під умовою додержання Московщиною умов щодо яких існувало словесне порозуміння і яких додержування мала гарантувати Мос-

ковщина шляхом "жалованих грамот" московського царя.

Недодержання з боку Московщини обіцянок і внесення змін, на які не міг погодитися український уряд, спричинилось до того, що гетьман Богдан Хмельницький **не ратифікував цієї умови,** не подаючи її, як і зборівської, до прилюдного відома. Вправді, він і не відкинув її формально, але й не приймав її до уваги, ігноруючи цілком пункти, на які не годився. Тому, зокрема, не припинив український уряд своїх зносин з Туреччиною. Більше того — є переконуючі докази того, що гетьман Богдан Хмельницький уважав з огляду на порушення москвинами їхньої урочистої обіцянки — себе вільним від присяги.

Як ми вже казали, основною істотною передумовою присяги було зобов'язання Московщини розпочати війну з Польщею і не припиняти її до визволення українських земель. Тим часом москвини не спішили з війною і московські війська властиво почали воєнні операції щойно літом 1655 року. За цей час поляки доконали весною 1654 року нападу і загналися через Брацлавщину аж під Умань, якого однак не змогли взяти. Восени того ж року польські війська повторили свій напад в тому ж напрямі, при тому вславилися тоді героїчною обороною подільська Буша і ряд інших містечок. Наїзд затримав щойно міцно укріплений Брацлав. Після того, у січні 1655 року поляки з татарами пробували здобути Умань, якого боронив полк. Богун. Сам гетьман рушив тоді на відсіч і на Дрижиполі дійшло до запеклого бою, в якому люди на лютому морозі билися рукопаш, хто чим мав, а гори убитих служили за шанці. Число убитих з обох сторін доходило до 15 тисяч*).

Один із сучасників подавав, що за цей час було спалено 1.000 церков і 270 містечок, а татари забрали в полон до 200,000 людей. Самих дітей віком до одного року

---

*) З гетьманом довелося йти також московській залозі Києва, але в бою на Дрижиполі поляки легко прорвали московські укріплення і москвини хотіли здатися в полон.

подушених в замках і на дорогах рахує цей сучасник на 10 тисяч.

Таким чином Московщина, якій був чужий український народ і яка дбала лише про свої, московські інтереси та раділа з ослаблення українців, змусила чекати з виконанням головної передумови — більше як півтора року.

Чи ж можна дивуватися тому, що Хмельницький мав уже тоді усі підстави уважати свою присягу не важною? І він її такою уважав! Він чудово бачив до чого прямує Московщина, чудово розумів, що вона і не думає виконувати своїх зобов'язань і тому він не тільки веде далі дипломатичні розмови зі Швецією, але посилає тайного листа до шведського королівського уряду, в якому заохочує шведів скоріше рушити через Польщу в напрямі західньо-українських земель. У цьому листі гетьман писав, що він намагатиметься унеможливити москвинам здобуття більших твердинь, щоб москвини не могли там лишити своїх залог і тому просив шведів якнайскоріше поспішити.

Цим пояснюється, що, хоча українські війська під час спільних з москвинами воєнних операцій сягали Перемишля, Ярослава, Замостя і Люблина — гетьман не захотів займати Львова.

Поступування гетьмана Богдана є тим більше зрозуміле, що англійська преса вже тоді писала: "непорозуміння між Хмельницьким і москвинами, що-дня зростають ...Гетьман робить усе від нього залежне, щоб звільнитися від своїх обіцянок москвинам". ("Several Proceedings", від 13-20 квітня 1654 року).

На тлі всього сказаного ясним є, чому під Гусятином наказав гетьман козакам розігнати шаблями московські війська, що рушили брати штурмом від поляків Гусятин. Про це так доносив московський воєвода: "Коли царські люди приступили під город і на стіну вийшли... велів цих людей від города відбивати і, відбиваючи, багато людей порубано, а на тих людей, що на город вийшли— з гармат стріляно". Взагалі цю війну веде гетьман, для якого ясні протиукраїнські пляни Москви, в порозумінні

зі Швецією, хоча це порозуміння не було ще оформлене. Тому, підійшовши до Львова, остеріг гетьман львівських українців, щоб ті не вели з москвинами жодних переговорів, а сам повів справу так, щоб місто взагалі не було взяте.

Подібні непорозуміння траплялися не під одним Гусятином.

Антимосковські настрої, без сумніву, скріпляє ще й поведінка московських військ. Навіть такий великий прихильник царя, як **білоруський** шляхтич Поклонскій, дуже швидко розчарувався і писав до Золотаренка в листі, що **замість допомоги,** мало населення від москвинів **"таке ж грабування Божих домів, як і від татар...** В кращій вільности жили ми перше під ляхами, ніж тепер..., **що мое око бачило..., які непотрібства над нашими жінками й дівчатами чинили москалі..., скільки душ у неволю забрали..., а цю землю знищили"...**

Під Люблином прийшло до конфлікту з командуючим московськими військами Патьомкіним, що намагався від мешканців відібрати присягу на вірність московському цареві. Обурений тим Хмельницький, склав умову з татарами, в якій зобов'язався не боронити москвинів, наслідком чого було оточення татарами воєводи Бутурліна з військом, який за звільнення мусів віддати усю воєнну здобич.

Шведи тоді також рушили війною на Польщу і це улегшило москвинам здобуття білоруських та литовських земель.

Однак поляки спокушали москвинів перспективою обрання московського царя королем польським і **москвини, зрадивши українців, розпочали переговори з Польщею,** а послів українських, які приїхали домагатися признання Україні земель, заселених українцями, — москвини взагалі не допустили до участи в переговорах. Мало того, — москвини віддали полякам ряд українських земель, здобутих козацькою кров'ю.

Таким чином Московщина не додержала головної передумови переяславського порозуміння і **тим самим звільнила Богдана Хмельницького від його присяги.**

Як свідчать історичні пам'ятки, Хмельницький після повороту українських послів з Вільна, сказав: **"Треба відступити від царської руки і піти туди, куди Бог повелить"**, а в серці своєму, безперечно, таке рішення мав раніше.

Що ж до Віленської умови — то заявив, що її не визнає.

Але Хмельницький не уважав ще своєчасним **формально** заявити також про неважність переяславської умови і тому, наприклад, коли в 1657 році наказав московський уряд Бутурлінові запитати гетьмана, чому воєвода московський є лише в Києві, адже ж, мовляв, у Москві було ухвалено, що мають стояти московські війська і в Чернигові, Переяславі та Ніжині, — відповів тільки, що **він не наказував** своїм послам про те умовлятися, а в Переяславі про те не було мови, лише про Київ (тут слід нагадати, що й до Києва вступив московський воєвода, одержавши на те спеціяльний дозвіл від українського уряду).

Таким чином **віленською умовою Московщина остаточно перекреслила Переяславську умову** і тому Хмельницький **не прийняв до уваги ряду пунктів Переяславської умови** і всупереч тим пунктам: 1) удержував війська більше, ніж 60 тисяч, 2) не зважаючи на московське остереження й протести, провадив переговори з Швецією і склав з нею союзну умову ("вічний союз"), хоча вона була у ворожих відносинах з Московщиною, 3) не посилав Московщині умовленої данини і 4) не звертав уваги на випливаюче з Переяславської умови зобов'язання визнавати важність усталених Москвою західніх кордонів, тільки при кожній нагоді намагався звільнити і приєднати все нові українські землі.

Таким чином ніколи не ратифіковане переяславське порозуміння, не дотримане москвинами вже під час зафіксування на письмі, яке завжди було для гетьмана Хмельницького лише звичайним оборонним союзом, що в ньому, замісць турецького султана, фігурував цим разом московський цар, завдяки **несолідності** московської сторони **перестало морально зобов'язувати** ще перед під-

писанням Московщиною у Вільні сепаратного миру, себто приблизно по рокові після осягнення порозуміння в Переяславі.

Тому 1655 р. підписав Б. Хмельницький військову конвенцію зі Швецією і увійшов до козацько-балканської ліги, яка була під протекторатом шведського короля і лорда-протектора Олівера Кромвеля та склав умову з турецьким султаном, цебто діяв так, **немов би жодної Переяславської умови не існувало.**

Після ж підписання москвинами віленського миру, який затвердив поділ України між Польщею і Москвою — **переяславське порозуміння стало фікцією,** актом, що мав таке ж значення як, наприклад, має нині підписана під час війни в 1941 році союзна "умова дружби" західніх держав з московською червоною імперією.

Москвини рівнож розуміли, що не можуть вимагати дотримування того порозуміння, якого вони самі не додержували і яке властиво перестало існувати. Тому, наприклад, в 1655 році не тільки Московщина не важилася, покликаючися на "переяславську умову", перешкодити зносинам України зі Швецією, але, затримавши послів, що їхали через Москву, **уважала це актом безправним** і цар доручив Бутурліну "переконувати гетьмана всіми можливими способами", що той вчинок не скерований проти України, щоб, мовляв "оні (українці) таво сєбє в аскарблєніє нє ставілі".

Україну москвини уважали окремою державою, заселеною відмінним народом і уважали її такою **державою** не лише перед, але й **після Переяславської умови,** а тому й не важилися домагатися виконувати порушеної ними умови.

Трактуючи Україну як чужу державу, москвини зносини з Україною вели через міністерство закордонних справ ("Посольскій пріказ"). Існував між двома державами кордон, купці одної держави в другій уважалися чужоземцями і платили мито, як і всякі інші чужинці, московські гроші не мали в Україні обов'язуючої сили, а московські урядовці навіть в 1666 році звали Україну

"державою". ("А в малоросєйском государстве, городе Стародубе").

Інші сусіди України розуміли всю відносність Переяславської **умови і тому й після 1654 року уважали** Україну — **суверенною** державою. Такою її уважали: Англія, Швеція, Австрія, Туреччина, Бранденбург, Кримське Ханство, Семигород та інш.

Нарешті москвини, які самі угрунтували в 1654 році своє право до переговорів з Україною тим, що, мовляв, польський король, **не додержавши присяги** щодо оборони православної віри, **тим самим звільнив своїх підданих від даної ними присяги вірности короні польській** — прекрасно розуміли, що й **московський** цар, **не додержавши** своїх урочистих приречень, — **також тим звільнив гетьмана Богдана і ввесь український народ від присяги, даної в 1654 році.**

Розумів це й гетьман Богдан та українці і тому вони, вже два роки пізніше, перекреслили те переяславське порозуміння шведсько-українським "вічним союзом". Те, що **формально** в тій умові зі шведами не заперечувалося важність союзу московсько-українського, не перечить нашому твердженню, бо й гадяцька умова, яка привела до українсько-московської війни, також не заперечувала права приступити до об'єднання й Московщині.

Одне й друге — було лише дипломатичними потягненнями.

Таким **чином ми бачимо**, що для гетьмана Богдана Хмельницького було "переяславське порозуміння" лише **одним з посунень** на політичній шахівниці, яке мало на меті ослабити та унешкідливити Польщу, але яке було тільки одним з таких посунень, що мали **улегшити** Великому Гетьманові **відновлення** української держави. Наступним посуненням на тій шахівниці, був українсько-шведський союз, а попереднім — присяга на вірність турецькому султанові.

Що так розумів свої завдання Б. Хмельницький та його сучасники і безпосередні наступники доводять не наші твердження, а вислови сучасників Богдана, які збереглися до наших днів.

Ось, наприклад, слова одного з панегіристів тих часів, вихованця Київської Академії: "Виною синів Володимирових Росія впала — за Хмельницького, при Богдані — на ноги встала".

Ясно, що для автора тих слів існувала лише **одна** "Росія" й — Україна, лише вона була **тою самою державою,** яка за Володимира була імперією і ту власне Володимирову державу підійняв з упадку гетьман Богдан!

Для людей, що **так думають,** що є свідоміші від не одного з сучасних українців, які й досі не можуть собі з'ясувати простої істини, що Київська князівська імперія була державою українською і тільки українською — було **неможливим смішним і безглуздим всяке стремління до "об'єднання" з дикою Московщиною на будьяких умовах.** І тому гетьман Богдан Хмельницький іменував себе "гетьманом з Божої милости", а підвладні його звали "государем нашим" та "самодержцем". Рівнож знаємо, що московський посол Старков докоряв гетьманові за те, що він листи свої скріплював власною печаткою, не бажаючи вживати печатки надісланої йому царем.

Нарешті, коли хворому вже гетьманові дорікав московський посол Бутурлін за умову з Ракочієм та за союз зі шведами, гетьман відповів: **"Ніколи я не відстану від шведського короля,** з яким маю дружбу вже шість років. **Шведи — люди правдиві, уміють заховати приязнь та обіцянки.** А великий государ допустився наді мною та над Військом Запорожським немилосердного вчинку — погодився з поляками, бажаючи віддати нашу батьківщину".

Ці слова говорять ясно про те, що гетьман уважав наслідком зради москвинів Переяславську умову неважною, обрав інших шлях і знайшов інших союзників.

Більше того, коли нагадаємо собі листа гетьмана до шведського короля, в якому він пише, що намагатиметься перешкодити москвинам зайняти більші твердині, нагадаємо його поступування під Львовом, Гусятином, Люблином і справу Бихова — не лишається сумніву, що гетьман уже в 1655 році, ствердивши крутійство москвинів і небажання додержувати умови, — уважав Переяс-

лавську умову неважною і стремів до розірвання союзу з Московщиною й налагодження тіснішого зв'язку зі шведами.

Таким чином ми ствердили, що Богдан Хмельницький ніколи не уважав Переяславської умови за акт **вийняткового значення,** тільки за одну з численних ним підписуваних союзних умов, що **мали на меті улегшити йому відновлення української держави, а не її ліквідацію.**

Ствердили ми також, що з огляду на недодержання москвинами цієї умови і зрадливе підписання з поляками миру — гетьман і цілий український народ **уважав ту умову за неіснуючу,** а натомість, **важною умовою була нова умова,** яку **склав український народ з королем шведським,** умова, яку, як це видко з наведених слів гетьмана, **він не хотів порушити** і не бачив до того причини, бо тими словами закидав москвинам, що вони зрадили Україну, а з того випливає, що умова зі Швецією, ворогом Московщини, — була оправдана, бо про Переяславську умову вже не було чого згадувати.

Коли б Великий Гетьман не вмер, а міг ще особисто керувати державою, — можливо, він би прийняв протекторат шведський, бо така можливість передбачалася шведським урядом і обговорювалися відповідні умови.

Однак смерть Гетьмана не дала йому закінчити велитенського діла — відновлення української держави.

Московщина, звичайно, підступно пробувала використати смерть великої людини і володаря "козацької нації", щоб запрягти її в московське ярмо.

Тому москвини негайно по смерті гетьмана намагаються захопити фактичну владу в свої руки, а для цього хочуть самі скликати Козацьку Раду там, де їм буде вигідно, хочуть, щоб на цій Раді, а не на скликаній українським урядом, провести бажаного кандидата і накинути йому під тиском військової сили, під назвою "переяславських статтей", інші "умови". Для переведення цього пляну в життя, москвини висилають з одного боку тайних агентів, щоб бунтували народ та сіяли незгоду між старшиною, а з другого — висилають князя Ромодановського

і воєводу Шереметьєва з добірним пішим і кінним військом, що мало фактично окупувати Україну!

Москвини, однак, помилилися в своїх розрахунках і хоча вони добре вибрали момент — їм не вдалося так легко накинути Україні пофальшовані "переяславські статті", не вдалося запрягти без завзятої, кривавої боротьби українського народу в московське ярмо.

Не помогла ані братовбивча війна, яку не гірше за агентів комуністичної Москви запалили агенти "тішайшєво" московського царя, не помогли ані замахи на визначніших полковників Богданових, ані підкупи, ані брехливі обіцянки, ані велика московська армія!

Московська армія натрапила, вступивши на українську територію, на несподіваний спротив! У Конотопі замкнувся з козацьким військом героїчний його оборонець — полковник Гуляницький і три місяці давав відсіч великій і добре вишколеній московській армії, а по трьох місяцях надтягнули українсько-татарські союзні армії і, розгромивши в бою під Конотопом вислане на підбій України добірне московське військо — **кров'ю перекреслили навіть спогад про Переяславську умову.** Москвини за передчасну спробу поневолити вільнолюбний український народ, заплатили 30.000 добірних вояків, що загинули в тому бою.

Треба було понад 60 років кривавої, жорстокої, майже безнастанної боротьби з українським народом, щоб було можна накинути йому на шию "переяславське ярмо", а ще пів віка, шоб цілком "прібрать к рукам Малоросію" і... створити "Переяславську легенду".

Коли ми нині, обхопивши цілість політики Великого Гетьмана, зрозуміємо його пляни й наміри — то на тлі тих плянів виглядає Переяславська умова не більше, як прикрим епізодом. Богдан Хмельницький цілком слушно уважав цю умову не важною вже по двох роках — бо вже тоді не мав сумнівів у тому, що москвини своїх зобов'язань не виконали і виконувати не збиралися. Тому уважав Хмельницький і свою присягу не важною, бо вона була дана лише в залежності від того, чи москвини виконають свої зобов'язання. Москвини, приймаючи до уваги

виборність гетьманів, у зв'язку з тодішнім розумінням держави — уважали, що та присяга і та умова, яку укладали в Переяславі, наступних гетьманів не обов'язує. Тому домагалися від кожного з наступників Богдана нової присяги і нової згоди на зв'язок з Московщиною. Поскільки всі ті наступні гетьмани, які визнавали зверхність Москви, складали свої присяги під тиском зброї московської, найчастіше — оточені московським військом — постільки їхні присяги не могли бути важними, як присяги вимушені.

Присягу ж тої частини козацтва, яка її за Богдана склала, або під примусом або обдурена москвинами, також не можна трактувати поважно, а тим більше поширювати її на нащадків.

Мало того! Ми, хоча не маємо тексту тої присяги, але можемо мати цілковиту певність, що та присяга — не була властиво присягою "підданого" **в нашому** розумінні, **і не заперечувала першого і головного обов'язку — вірности Україні.** Певність, що це було так, є узаднена загальновідомими фактами: конфліктом між українським урядом та московським військовим командуванням, який виник в наслідок намагання того командування відібрати присягу на вірність московському цареві від мешканців Люблина, а також від мешканців порту Бихова і деяких інших місцевостей на Білорусі. **Коли б та присяга була ідентичною — не було б правних підстав для конфлікту, а крім того, рішучий спротив Богдана Хмельницького, не лишає сумніву, що гетьман, який будував свої дальші пляни на тісному порозумінню зі Швецією, вже в 1655 році не уважав українців пов'язаними присягою, чи як інакше, з московською державою і противився всяким спробам пов'язати з тою державою населення земель, визволених українською зброєю.**

Тим самим немає найменших підстав, піддаючися московській пропаганді й сугестії, генералізувати "переяславську умову" і уважати її більш важною, хоч би за білоцерківську, зборівську, чи якусь іншу.

Не забули про неї відразу не тому, що українська сторона її хотіла додержувати і не тому, що вона мала

більшу законну силу — ні того, ні того, як ми бачили, не було, а лише тому, що вдавалося москвинам протягом кривавої піввікової боротьби накидати силою зброї все нові фальсифікати "переяславської умови". Але накинуте підступом, силою та нечесними способами — не може мати жодної обов'язуючої моральної сили. Не має її і Переяславська умова, ні в своїй первісній редакції, ні тим більше в редакціях, що є фальсифікатами тої первісної. Москвини в дійсності оперують лише "переяславською легендою".

Але й так створену "переяславську легенду" знову перекреслив у 1917-20 рр. спраглий волі героїчний народ, а українська молодь під час величезної маніфестації на честь гетьмана Мазепи, що відновив шведські пляни Великого Богдана — збила молотками з мосяжної брили пам'ятника Хмельницькому у Києві — брехливі слова "волім под царя московського" та обурююче "єдіная і нєдєлімая Росія".

Нині ми **не повинні** у відповідь на московську кампанію, приурочену до роковин Переяславської умови, відповідати **обговоренням тої умови,** яка була тільки епізодом, тільки одною з деталів політики Богдана Хмельницького, бо таке обговорювання допомагає москвинам генералізувати ту умову.

Натомість, ми повинні відповісти москвинам висвітленням справжніх плянів гетьмана Богдана і його політики, щоб з'ясувати властиве місце тої умови, а також широко закроєною акцією святкувань Конотопської перемоги. Та перемога є чудовою, річевою відповіддю на московську провокацію.

Святкуючи ту перемогу, ми вказуємо на 30.000 московських трупів, що ними наші предки загатили конотопські багна, щоб усім було ясно, яка доля рано чи пізно чекає всіх агресорів і загарбників на українській землі!

Наша мета і нині та сама: **відновлення держави великих предків наших, відновлення імперії нашого Кагана — Володимира Великого,** а новий "Переяслав" можуть накинути нам тільки, зламавши нашу волю до боротьби і

перемоги. Але й тоді ми в слушну хвилину ще раз доведемо своє право до вільного життя і свою нехіть до будь-яких угод з одвічними ворогами нашого народу.

Наше гасло не "новий Переяслав" — тільки "новий Конотоп", як вступ до дальшої боротьби аж до остаточної перемоги.

ВИКОРИСТАНА ЛІТЕРАТУРА :

Бантиш-Каменскій: Історія Малой Росії, т. I—II, 1822.

М. Грушевський: Переяславський договір, Київ, 1918.

Ключевскій: Курс русской історії, т. III.

Крип'якевич: Велика історія України.

Крип'якевич: Студії над державою Б. Хмельницького (Зап. НТШ).

Р. Лащенко: Переяславський договір 1654 р.

В. Липинський: Україна на переломі, 1929.

Мякотін: Переяславскій договор.

А. Яковлів: Українсько-московські договори XVII—XVIII. ст. ("Укр. Наук. Інститут", 1934).

А. Яковлів: Договір Богдана Хмельницького з Москвою 1654 р., Ню Йорк, 1954 р.

ЦІНА $0.25